

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXIV

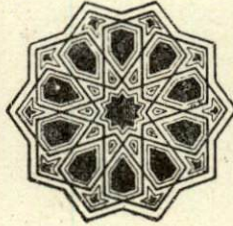

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXIV

*Bu dergide yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU <i>Toplumsal Açıdan Dinî Araştırmalar</i>	1
Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT <i>Kasten İnsan Öldürmenin Dindeki Hükmü</i>	13
Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Dinde Mantıklılık</i>	25
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Evrensel Karşılaşma Hıristiyanlar ve Müslümanlar Görüşüyorlar</i>	51
Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ <i>Auguste Comte'un Din Sosyolojisi</i> ..	67
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>Türk Musikisi Makamlarında Geçki</i>	75
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Hoca Ahmet Yesevî</i>	87
Doç. Dr. Mustafa ERDEM <i>Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma</i>	133
Doç. Dr. Halis ALBAYRAK <i>Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı</i>	155
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Müvelledün'un Endülüis Emevîleri Döneminde Kültürel Hayattaki Yeri</i>	175
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Sakîf Kabilesi ve Tâif Şehrine İslâm Tarihi Açısından Bir Bakış</i>	209
Dr. Kamil ÇAKIN <i>Hadîs'in Kur'ân'a Arzı Meselesi</i>	237
Kitap Tanımı:	
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU <i>Abdurrazzâk b. Hemmân es-San'ânî "Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîz" Tahkik edip Notlarla Neşreden, ed. Doktor Abdu'l-Mu'tî Emin Kal'aci, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1991, I-II</i>	263

- Dr. İbrahim SARIÇAM Doç. Dr. Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Humâyûn ve Surre Alayları*, Sevinç Matbaası, Ankara 1991 (*Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İlmî Eserler* : 58) 271
- Dr. İbrahim SARIÇAM Doç. Dr. Sabri Hizmetli “İslâm Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)”, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, VIII + 241 S. .. 275

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN
TEFSİR ANLAYIŞI

Dr. Halis ALBAYRAK

Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsir anlayışını bir çerçeveye oturtabilmek için geleneksel Fatiha-Nas türü Kur'an Tefsirlerinin özelliklerini tanımak gerekir. Çünkü Elmalılı da mütedavil Kuran Tefsirlerini kaynak olarak kullandığını söylemekte ve tefsiri, en azından onlara tertip bakımından ilk bakışta benzerlikler arz etmektedir. Öyleyse bu noktada geleneksel tefsirin belli başlı ayırıcı özelliklerine çok kısa bir biçimde değinmek gerekir.

Bilindiği gibi ilk dönemlerde Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinden rivayet ağırlıklı bir mecrada yürüyen tefsir, sonraları tefsir terminolojisinde "dirayet tefsiri" olarak adlandırılan yeni bir yapıya ve anlayışa kavuştu.

Dirayet tefsiri gurubuna dahil edilebilecek tefsirlerde artık müfessirlerin kendi birikimlerine dayalı olarak Kur'an ayetleri hakkında fikir yürüttüklerini görüyoruz.

Böylece tefsirin kaynakları arasında Kur'an, sünnet ve sahabe görüşleri yanında kişilerin şahsî yorumları da katılmış oldu. Yani Kur'an müfessirleri artık sadece rivayetler arasında tercih yapmakla sınırlı kalmıyor, kendi eğilimlerine, fikrî ve ilmî seviyelerine göre yorumlar yapabiliyorlardı. Bu arada tefsir alanında metot ağırlıklı müstakil çalışmalar da zamanla İslam ilim ve kültür hayatında yerini buluyordu.

Ulûmu'l-Kur'ân'a dair müstakil eserlerle, bütün Kur'an ilimlerini cem'eden eserler Kuran Tefsirlerinin yanında bir başka macrada gelişmesini sürdürüyordu.

Bu süreç içerisinde Kur'ân Tefsirleri, tefsir terminolojisinde yerini bulan ve problem olarak ortaya çıkan unsurları da bünyesine aldı.

Artık Kur'ân Tefsirlerinde, Kur'ân, sünnet ve sahabe görüşlerinin yanında yeni kavramlar ve yeni problemler de münakaşa ortamı buldu. Bunlar, muhkem-müteşabih, nasih-mensuh, âm-hâs, mutlak-mukayyed, mübhemât, hakikat-mecaz, i'caz, tenasüb, yedi harf, kıraat, esbabu'n-nüzul, müşkilü'l-Kur'ân vs. gibi konulardır.

Bilindiği gibi bunların bir kısmı tamamen nakle dayalı, bir kısmı, bizatihi Kur'an'ın kullandığı terimlerdir kaynaklanmış, bir bölümü, Kur'an kelimelerinin tasnife tabi tutulması sonucu oluşmuş, bir kısmı metnin tesbitiyle bir kısmı da metnin tezyiniyle alakalıdır.

Aşağı yukarı geleneksel Fatiha-Nas türü tefsirlerde bu kavramlar hemen bütünüyle yerini bulmuştur. Fakat her müfessirin mezhebi ve fikri temayülüne, ilmî seviyesine ve birikimine dayalı olarak tefsirlerinde bazan birtakım unsurlara fazla yer verilmiş, bir kısmına daha az temas edilmiştir.

Geleneksel Tefsirin bunlardan başka bir temel özelliği daha vardır ki o da, Kur'ân'ı bütüncü bir yaklaşımla tefsir etme konusundaki noksanlıklardır.

Elmahlı'nın tefsir anlayışını da, niteliklerini ana hatlarıyla saydığım geleneksel Fatiha-Nas türü Kur'an tefsiri yazan müfessirlerin anlayışından ve metodundan ayrı düşünmek doğru olmaz. Şu halde diyebiliriz ki Elmahlı'nın tefsir anlayışında da dile getirdiğimiz temel noktalarda geleneksel Kur'an Tefsiri yazan müfessirlerin anlayışıyla büyük bir benzerlik vardır. Yani önceki Kur'ân Tefsirlerindeki unsurların hepsini, Elmahlı'nın tefsirinde bulmak mümkündür. Hak Dini Kur'ân Dilin'de kelimelerin lügavî ve istilâhî manalarının ele alınmasından metnin eşsizliğinin, sureler ve ayetler arası tenasübün vurgulanmasına, ayetlerin nüzul sebeplerinden nasih-mensuh konusuna, sahabe ve tabiin-müfessirlerinin görüşlerinden daha sonraki müfessirlerin yorumlarına kadar akla gelebilecek bütün unsurlar mevcuttur. Zaten Elmahlı'nın en çok başvurduğu kaynaklar da mütedavil Kur'an Tefsirleridir.¹ Tefsirinin mukaddimesine baktığımızda hemen her müfessir gibi o da, tefsirin kaynaklarını dört ana noktada topluyor. Bunların ilk üçü, Kur'-

¹ Söz konusu Kur'an Tefsirleri, Taberi'nin Camiul-Beyan'ı, Zemahşeri'nin Keşşâf'ı, Beydavî'nin Envaru't-Tenzil'i, Râzi'nin Tefsir-i Kebir'i, Cessas'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ı, Ebu-Hayyan'ın el-Bahru'l-Muhit'i, Ebussuud'un, İrşâdu'l-Akli's-Selim'i ve Alûsî'nin Rûhu'l-Mean'sidir. Hak Dini Kuran Dili, İstanbul, tarihsiz (Mukaddime, ss. 20-21).

ân, Peygamber(as)in hadislerinde varid olan tefsirler, sahabe ve tabiinden tefsirle alakalı olarak nakledilen görüşlerdir. Dördüncüsü de onun ifade-
siyle "Bu üç esas teharri edildikten sonra ulûm-u arabîyye ve şerîyye
ile makulâtı ilmiyye dairesinde istihrac edilebilen te'vil kısmıdır."²

Cerek mukaddimesindeki tefsirle ilgili genel kendi tefsiriyle ilgili özel metodik yaklaşımlarından gerekse bizzatihi tefsirinden anlaşıl-
dığına göre Elmalılı, geleneksel tefsir çizgisinde yapısal bir değişiklik yapmayı düşünmemiştir, denebilir.

Bunun sebeplerinden biri, Türk okuyucuya hitabetme kaygısı olabilir. Bir diğeri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sipariş verirken öne sürdüğü ön şartlar olabilir. Esasen her iki ihtimali de aynı oranda mümkündür. Türkçe okuyup yazan insanlar o güne kadar tefsirin söz konusu olan bütün unsurlarını ve bu alanda biriken malumatı genişçe ihtiva eden Türkçe bir tefsirle karşılaşmamışlardı.

Türkçe okuyan ve yazan okuyucu kitlesine en azından Kur'ân ayetleriyle ilgili olarak önceki tefsirlerde yeralan bilgi ve yorumların büyük bir kısmını sunmak Elmalılı için bir gereklilik olmuştur denebilir.

Doğal olarak büyük bir kısmı Kur'ân'ın baştan sona tefsiri tarzında olmasa da Elmalılıdan önce de Türkçe kaleme alınan tefsirler vardı. Fakat en azından Latin harfleriyle ve Hak Dini Kuran Dili hacminde bir tefsirin bulunmadığını rahatça söyleyebiliriz.

I. ELMALILİYİ ÖNCEKİ MÜFESSİRLERDEN AYIRAN HUSUSLAR

Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirde köklü bir metot değişikliğine gitmemiş olması, onun önceki müfessirlerden ayrılan yanlarının olmadığı göstermez.

Hamdi Yazır'ın herşeyden önce aldığı eğitim, içinde yaşadığı kültür, o dönem dünyasının siyasi, sosyal, ekonomik, ilmî ve felsefi açıdan taşıdığı özellikler itibariyle önceki müfessirlerden çok daha farklı bir dünyanın insanı olduğu son derece açıktır.

Bu basit gerçek, doğal olarak Elmalılı Hamdi Yazır'a, Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Ayrıca özellikle Batı Felsefesini yakından tanınması onun, kendinden önceki müfessirlerden farklı bir bakış açısı yaklalamasını intac etmiştir.

Şu halde onun farklı yanlarına kısaca bir göz atalım.

² Mukaddime, ss. 29-30.

A- Okuyucuyla Bütünleşmesi

Kendilerini Kur'ânı anlama ve açıklamaya adanmış insanlara Kur'ân'ın yüklediği görev hiç şüphesiz onun yüce mesajını diğer insanlara anlayacakları bir üslupla anlatmaktır.

Elmalı, tefsirinin büyük bir bölümünde okuyucuyla Kur'ân arasında içten, sıcak, heyecan verici, duygulandırıcı, hem fikrî hem de kalbî bir ilişki kurmaya çalışmıştır.

O, Kur'ân'ın metnini açıklamak yerine, metinden kendisine akseden ve oradan gerçek hayatla buluşan, son olarak gönül ve akıl imbiğinden geçen fikirleri, duyguları ve anlamları okuyucuyla paylaşmayı yeğlemiştir.

Açıkçası o, Kur'ân'ın metninde çakılıp kalmadan, ama metinle hem ayet çerçevesinde hem de Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde sıkı sıkıya bağlı bir biçimde vahyi, tâbî olduğu insan türünün bir temsilcisi olarak kendisiyle ve gerçek hayatla bütünleştiren bir anlayışı sergilemektedir.

Bu tarz bir tefsiri mütedavil diğer tefsirlerin birçoğunda—en azından benzer yoğunlukta— bulabilmenin kolay olmayacağını sanıyoruz.

Bu anlayışıyla Elmalı, Peygamberin varisleri olan ulemâ sınıfının bir üyesi olarak insanla Kur'ân arasında kurulması gerekli köprüyü çağına göre büyük ölçüde kurmuştur, diyebiliriz.

B- Döneminin Gündeminde Olan Konularla Yakından İlgilenişi

Elmalı, döneminin gündeminde olan sosyo-ekonomik, felsefi, ahlakî, dinî, hukukî, fikrî konular ve problemlerle yakından ilgilenişi açısından kendinden önceki Kur'ân müfessirlerinden farklıdır. O, her ne kadar bazan Kur'ân hakkında öncekilerin yaptığı yorumlar yığınını içinde takılıp kalsa da çoğunlukla Kur'ân'ı, muhataplarıyla bütünleştirmeyi amaç edinmiştir. Elmalı, Kur'ân'la şöyle veya böyle ilgili olarak yaşanan hayat içinde özelde İslâm Dünyasını, genelde bütün insanlığı etkileyn her tür düşünce ve akımın değerlendirmesini, kendi Kur'ân anlayışına göre yapmayı tefsir anlayışının bir gereği saymıştır. Çünkü Kur'ân'ın gerçek hayatla bağlantısını doğru, sağlıklı ve sağlam zeminlerde oluşturmanın gereği, Kur'ân araştırmacıları için vazgeçilmez bir noktadır.

Bu bakımdan Hamdi Yazır da gününe kadar kaynağı hariçten olsun veya müslüman bünyenin içinden olsun İslam Dünyasında oluşan mezhebî, tasavvufî, felsefî ve fikrî akımları kendi Kur'ân anlayışına göre değerlendirme yoluna gitmiştir.

Mesela Elmalılı, Bakara Suresinin 165. ayetini tefsir ederken münasebet düştüğü için panteizm'e ve müslüman mutasavvıfların "vahdet-i vücud" anlayışına temas ederek bunların, Kur'ân'ın öngördüğü Allah anlayışıyla ne ölçüde bağdaşabildiğini incelemiştir.

Anlayabildiğimiz kadarıyla o, panteizmle vahdet-i vücûtuçuluğu özdeşleştirmekten yana değildir.

O, vahdet-i vücûtuçuların, Allah anlayışlarını "Allahtan başka mevcut yoktur" şeklinde formüle ettiklerini, buna mukabil panteizmde "Her mevcut Allah'tır." tarzında bir formül bulunduğunu ifade ederek arada büyük farkların bulunduğunu anlatmaktadır.³

Öte yandan o, Hanbeliler içinde zuhur eden Vehhabî çizgisinin mensuplarının bir başka aşırılığa düştüklerini anlatmaktadır.⁴

Elmalılı özellikle Batı Dünyasından gelen felsefî telakkileri Kur'ân'ın ruhuyla bağdaşmayan bazı fikirleri ele alarak onların tutarsızlığını ortaya koymaya çalışıyor. Gerçekten Batı Dünyası ile ilgili tahlillerinde o, batılının geçirdiği safhaları, mücadelelerini ve ulaştıkları fikrî, siyasî ve ilmî sonuçları yakından tanıyan bir mütefekkir görüntüsü veriyor.⁵ Ayrıca bazan yeni ekonomik sistem ve nazariyelerin hayata yansıyan Kur'ân'a aykırı tutum ve uygulamalarını tenkid ediyor.

Mesela Bakara Suresinin 274. ayetinin tefsiri sadedinde o, tüketime dayalı ekonomik sistemi savunanları eleştiriyor; yerinde, ve ekonomik manada gerçekçi harcama ile mahza istihlak arasındaki farkı ortaya koymaya çalışıyor.⁶

C- Felsefî Konulara Ağırlık Verişi

Elmalılı'nın felsefî konulardaki farkını ve temayüzünü vurgulamadan geçmek olmaz.

Bize göre o, bu yönüyle Fatıha-Nas türü tefsir yazan diğer Kur'ân müfessirlerinden oldukça farklıdır. O, bu alanda özgün yorum ve tespitlere sahiptir.

3 Hak Dini Kuran Dili, I, 576-577.

4 A.g.e. I, 577-578.

5 A.g.e. I, 196-197.

6 A.g.e. II, 949.

Çünkü bilebildiğimiz kadarıyla İslâm Felsefecilerinin Kur'ân'ı baştan sona tefsir eden eserleri elimizde mevcut değildir. Onların diğer eserlerinde doğal olarak Kur'ân ayetleriyle ilgili felsefî yorumlarının olduğu bilinen bir husustur.

Burada Kur'ân'ı baştan sona tefsir edenler arasında felsefî birikimi açısından Tefsir-i Kebir sahibi Fahrüddin er-Razî'yi anmak gerekir. Ancak Elmalılı'nın en azından XX. asırda yaşamış biri olarak batıda felsefenin asırlar içinde geldiği en son seviyeyi ve o seviyeye gelinceye kadar geçirdiği merhaleleri yakından bilmesi, onu, Fahrüddin er-Razî'ye göre farklı bir konuma getiriyor. Ayrıca Razî'nin tefsirinde kelâmî münakaşaların felsefî konulardan çok daha fazla yekun tuttuğunu belirtmek gerekir.

Görebildiğimiz kadarıyla Elmalılı'nın felsefî izahlarında en fazla yer tutan konu, Kur'ân'ın da gerçekten çok sıklıkla ve önemle üzerinde durduğu konu olan Allah-âlem ilişkisidir. Özellikle de Allah-insan ilişkisi...

D- İstidrad Kabilinden Makale Görünümünde Açıklamalarda Bulunuşu

Hamdi Yazır'ın tefsir metodunda önceki müfessirlerden ayrılan bir diğer husus, onun lüzumlu gördüğü durumlarda bazı ayet veya ayet gruplarının tefsiri sadedinde istidrad kabilinden açıklamalarda bulunmasıdır.

Bu ilave açıklama ve yorumlar adeta ilgili konuda kaleme alınmış fikrî insicam ve mantıkî silsile gibi telif unsurlarını taşıyan müstakil makaleler görünümündedir denebilir.⁷

Bu kabil uzunca izahatta bulunduğu bölümlerde Elmalılı, mütefekkirliğini, filozofluğunu, hem dinî hem de pozitif ilimlerdeki ehliyetini göstermektedir.

Kanaatımızca Elmalılı'nın bu zengin muhtevalı açıklamaları, bilgi, ilim ve irfan hazinesidir. Umarız yapılacak sadeleştirmeler bu hazinenin günümüz insanına aşının halavetini ve zenginliğini bozmadan ulaştırırlar.

Bu tarz bir tefsir ilk bakışta en azından şekil açısından Elmalılı için bir nakısa gibi görülse de onun, Kur'ân'ın muayyen konulardaki

⁷ A.g.e., II, 914-929.

bakışını doğrudan hayatın içine girerek, insanlığın ürettiği bilgi birikimini kullanarak ortaya koyması çok önemlidir. Okuyucu farkında olmadan bilgi seviyesini yükseltiyor ve bu da, onun, Kur'ân'ı anlama seviyesini giderek yukarılara tırmandırıyor. Ancak burada şunu söylemek gerekir ki önceki müfessirler de bazı ayetlerin tefsirini uzun bazılarını kısa tutmuşlardı. Onlar da bilgi birikimlerinin ağırlık merkezine doğru kayan ilave açıklamalarda bulunmuşlardır. Gerçi hemen her müfessir hangi konuda daha çok bilgi sahibiyse o konuyla ilgili açıklamalarını genişçe yapmıştır. Fakat bunların yukarıda ifade ettiğimiz gibi müstakil makale görünümünde olmadıklarını söylemek durumundayız. Üstelik Elmalılı, bir veya birkaç konuda değil, hemen her ilimle alakalı olarak bu tür istidradlarda bulunmuştur. Felsefeden pozitif ve sosyal bilimlerin hemen bütün dallarına kadar her alanda yorumlarda bulunduğu gibi, dini ilimlerin hemen hepsiyle ve dilbilimin bütün yönleriyle alakalı açıklamalarda da bulunmuştur. O, bu cephesiyle çağının allamesi Fahrüddin er-Razî'ye benzemektedir. Ancak özellikle felsefede, pozitif ve sosyal bilimlerdeki ilerleme gözönüne alınırsa Elmalılı'nın Kur'ân'ı yorumlamada daha büyük bir avantaja sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

II. ELMALILININ GELENEKSEL TEFSİR ANLAYIŞI ÇİZGİSİNDE KALDIĞI BAZI NOKTALAR VE ORTAYA ÇIKAN DURUM

Elmalılı'nın geleneksel tefsir anlayışından kopmaması, onun kalıplarını tartışma konusu yapmaması doğal olarak Fatiha-Nas türü tefsirlerde düşülen metodik yanlışların, onun tarafından devam ettirilmesini intac etmiştir. Bize göre metod yanlışlarının patenti Elmalılı'ya ait değildir. Ona ait olan bu yanlışları sürdürme yanlışıdır. Elmalılı'nın geleneksel tefsir anlayışı çizgisinde kalışını üç temel noktada ele almak uygun olacaktır.

A- Müfessirlerin Tefsir ve Yorumlarını Şekillendiren Kur'ân Telakkileri ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın da Hemen Hemen Aynı Paralelde Oluşu

Kur'ân'ın insan için ne ifade ettiği, Kur'ân'ın insana nasıl baktığı, ona muhatap olarak ne gibi bir değer afettiği konusundaki Kur'ân anlayışımız, bizim Kur'ân'ı anlamamızın tarzını ve niteliğini belirler.

Bu bakımdan Kur'ân'ın insan için ne ifade ettiği konusunu yine Kur'ân'dan alarak yapılan yorumlarda bu noktayı odak olarak ortaya koymak, en azından bir müfessir için gerekliliktir. Bu noktayı sağlamca tesbit etmeksizin girişilecek yorum ve açıklamalar dağınıklıktan ve dayanaksızlıktan kurtulamazlar.

Geleneksel Kur'ân tefsirlerinde Kur'ân'ın insan için ne ifade ettiği konusuna bakarsak, genelde onun, insan için herşey demek olduğu gibi bir düşüncenin varlığı seziliyor.

Bu, kişiyi, insanın insan olarak taşıdığı özellikleri kullanmasına pek gerek olmadığı fikrine götürür.

Bu durumda zihinleri Kur'ân'ın bağrında kilitlerden ve bağlardan kurtarma yerine zihinler sadece Kur'ân'a kilitlenir.

Bunun içindir ki zaman zaman Kur'ân, sadece sayısız hikmetler, ince ve derin manalar taşıyan bir kitap konumuna getirilmiştir.

Nitekim gerek Kur'ân'ı baştan sona tefsir eden müfessirler gerekse diğer İslam Uleması, hemen bütün mesailerini Kur'ân'ı bu manada incelemeğe harcamışlardır.

1- Müfessirlerin Kur'ân'dan hikmet çıkarma gayretleri ve her konuya Kur'ân'dan işaretler bulma çabaları ve Elmalılı'nın aynı tutumu sürdürmesi:

Müfessirler öylesine çok ve gereksiz hikmet arayışına girmişler ki yer yer Kur'ân'ın, mubatapları için yol gösterici, yönlendirici, yaşanan hayat gerçeğine etkili, özlü, anlaşılır ve müşahhas umdeler sunan bir kitap olduğunu adeta unutmışlardır. Onlar, Kur'ân'a sadece Allah kelamı gözüyle bakıp, insan unsuruyla münasebetini gözardı ettikleri içindir ki mesailerini hep Kelamullahın ne kadar üstün, ne kadar güzel, ne kadar etkileyici, bizim bilebildiğimiz ve bilemediğimiz ne kadar hikmet ve manalarla dolu bir kitap olduğunu göstermeğe, gereğinden fazla gayret sarfetmişlerdir.

Allah Kelamının insanlar için olduğu, onun asıl rolünün, onların dünyada varlık içindeki bütün bağlantıları çerçevesinde yaratılış amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlamak olduğu fikri, zaman zaman ihmal edilmiştir.

Yani Kur'ân'a gidip or dan açık yönlendirmeleri, tavsiyeleri, insanın aklıyla, vicdanıyla ahenkli beraberlikler kuran ilkelerini alıp, onları insanlarla gerçek manada bütünleştirme düşüncesi geleneksel tefsirde hakettiği yeri almamış gibi görünüyor.

Çaba, Allah Kelamı olan Kur'ân'ı, yine Allah için anlama şekline dönüşmüş, onun insan için varolduğu fikri bazan ikinci plana düşmüştür.

Kur'ân metafizik unsurlardan sözederken, bilahare özellikle felsefi antropolojinin konusu olan hususları dile getirirken, ahlak alanına ait prensipleri vazederken amaç insan olduğu halde müfessirler her nedense genellikle bu unsurları, Allahın kutsî-kelamı fikrinin manevi baskısı, otoritesi çerçevesinde değerlendirmeyi daha uygun bulmuşlardır

Elmalılı da önceki müfessirler kadar olmasa da zaman zaman bu kabil hatalara düşmemiştir diyemeyiz. O da bazan gerek olmadığı halde hikmetler aramış, ayetleri hedefledikleri asıl noktadan alarak hiç ilgisi olmayan konularda kullanmıştır.

Yine o, yer yer kendisini ayetlerden delil bulma ihtiyacında hissetmiştir. Çünkü ötedenberi müfessirler, “şu ayet şuna delalet eder”, “şu ayetin şu bölümü şuna işaret eder” gibi ifadelerle her konuya Kur'ân'da dayanak arama yoluna gitmişlerdir.

Elmalılı da bu geleneği bir ölçüde devam ettirmiştir diyebiliriz.

Mesela o, Bakara Suresinin 155. ayetinde sözü edilen “açlık” olgusuyla farz oruç arasında bir bağlantı kurmaya çalışıyor ve orucun burada zikredilen açlıktan bir pay olduğunu söylüyor⁸ ki bize göre bu ayetin, siyak-sibak çerçevesi içinde hedeflediği husus tamamen farklıdır.

Çünkü orada insanın hayatı boyunca zaman zaman güçlüklerle, musibet ve belalarla karşılaşacakları bildiriliyor. İnanan insanın bu güçlüklerle karşı nasıl bir reaksiyonda bulunacağını Allah tarafından deneneceği belirtiliyor.

Tabii olarak sabredenlerin ve mülkün gerçek sahibini hatırlayanların bu imtihanda başarılı olacağından bahsediliyor. Bu yüzden bu ayette sözü edilen açlıkla oruç arasında bağlantı kurmak, ayetleri ilgili oldukları konudan çekip alakası olmayan bir noktaya götürmektir.

Bu konuyla ilgili bir misal daha vermek istiyoruz. Mesela o, (Bakara: 16) *فما ربحت تجارتهم* (16) ifadesinde geçen “ticaret” kelimesi hakkında şöyle demektedir:

“Bu tasvirde ticaretin büyük bir medhi vardır.”⁹

Oysa ticaret insan hayatının gelişim süreci içinde zamanla zaruret halini almış insanî bir aktivitedir. Ticaret, insanların zaman zaman biçimini değiştirdikleri fakat asla vazgeçemedikleri bir faaliyettir.

8 A.g.e. I, 628.

9 A.g.e. I, 242.

Bu faaliyetin güzelliği için hiç alakası olmayan bir mana ortamında delil aramaya gerek yoktur.

Bu tür yaklaşımlarda pratiğe yansıyan herhangi bir yön yoktur. Üstelik bu ayetin sevk edildiği çerçevede böyle bir mana bulmak en son akla gelebilecek şeydir.

Burada Kur'an'ın karşısında insanın bilgisini, görgüsünü, tecrübesini adeta sıfır düzeyinde zannetmek ve Kur'an'ın herbir biriminin, insanın bilgisi haricinde muhtevalar taşıdığını sanmak durumu hasıl olur ki bu da doğru değildir. Halbuki Allah bilen, öğrenebilen, yaşarken tecrübe ve bilgisini artırma kabiliyetinde olan insanlara onların bilgi seviyelerini hesaba katarak hitab ediyor. Yani mutlak gaybla ilgili konular hariç, Allahın bildirmesinin dışında bilinemeyecek hususlar hariç insanın bildiği, farkında olduğu, anlayabildiği, kavrayabildiği öğeler ve motifler kullanıyor Allah Teala.

2- Elmalı'nın metinle olgular dünyası arasındaki bağı yerinde kuramayan müfessirlerin izinden gitmesi:

Müfessirlerin Kur'an anlayışlarındaki temel sapmalardan ikincisi de onların, Kur'an'la yaşanan hayat, Kur'an'la insan, daha doğrusu Kur'an'la olgular dünyası arasındaki örtüşmeyi, uyumu gözden kaçırmalarıdır.

Kur'an'ı yorumlarken Kur'an'ın metin bütünlüğü yanında onun olgular dünyasıyla da bütünleşmesi noktası ihmal edildiğinde hem insan müdahalesiyle Kur'an'ın dinamizmi ortadan kaldırılmış oluyor hem de bir nice yeni probleme kapı aralanıyor.

Nitekim nesh probleminin ortaya çıkışını bu noktaya bağlamak mümkündür.

Elmalı da özellikle ahkâma konu olan ayetlerin tefsirinde nüzul ortamını hesaba katmayan, olayların akış ve gelişimi gerçeğiyle ilgilenmeyen müfessirlerin tavrını yer yer benzer bir biçimde sürdürmüştür, denebilir.

Öte yandan o, Kur'an'da neshin varlığını inkar etmenin nassın zahirini inkar olacağını söylemekle, neshi inkar edenlerin bir bakıma küfre düşebileceklerine işaret etmiş gibidir.¹⁰ Her halükarda bu hüküm oldukça ağırdır.

¹⁰ A.g.e., I, 620.

Esasen bize göre nesh hadisesinde de diğer bazı konularda olduğu gibi Kur'an'la insan, Kur'an'la yaşanan ve istihaleler geçiren hayat arasındaki bağı, uyumu ve zaman zaman örtüşmeyi sanki bir tür yok farzediş sözkonusudur. Elmalılı'nın da en azından neshle ilgili yorumlarında bu tutumu sergilediği söylenebilir. Oysa muhtemeldir ki nesh denen şey, hayattaki çeşitliliğe karşılık Kur'an'ın, muhataplarına sunduğu alternatiflerdir.

Neshle ilgili ayetlerin hangi şartlarda indirildiği gözönüne alınırsa hem Bakara Suresindeki ayette hem de Nahl Suresindeki ayette hayatın akışı içinde Allahın insanlara sunduğu yeni seçenekleri akıllarına sığdıramayanlara her fırsatta Peygamberi karalamaya ve onun pübüvvetine gölge düşürmeğe çalışan kişilerin anlamsız, ama maksatlı ve yıkıcı propagandalarına cevap vermek amaçlanmaktadır. İlgili ayetleri hedefledikleri bu noktadan çekerek başka alanlara taşıma temayülü giderek İslam Dünyasında bir türlü çözümlenemeyen nesh problemini doğurmuştur.

Esasen denebilir ki nesh konusunun problem haline gelişi hayat için olan Kitabullahı, sadece Kitabullah olarak telakki etme yanlısından kaynaklanmıştır.

3- Kur'an'daki bütün kelime ve ifadelerin medlullerini tesbit gayreti ve Elmalılı'nın da aynı yolu izlemesi:

Geleneksel tefsirde Kur'an'ın anlaşılmasının adeta bütün kelimelerin medlullerinin kesin olarak tesbitiyle özdeş hale getirildiğini görüyoruz. Oysa Kur'anın bazı kelimelerinin medlullerinin müfessirin veya asrının bilgi birikimiyle anlaşamadığını tesbit etmek zaten Kur'an'ı anlamak demektir.

Bu, Kur'an'ın, insanı aşan, onun ihata edemeyeceği bir yanının bulunduğunu zorunlu olarak ikrar olacağından, Kur'an'ı anlamanın bizatihi kendisidir.

Bu tutum, Kur'an'ın anlaşılması işinin sadece muayyen bir çağda yaşayan insanlara münhasır kılınmayacağı gerçeğinin kabulüdür. Dolayısıyla bu, Kur'an'ın yorumlanma sürecinin kıyamete kadar sürececek oluşunun teslim olunmasıdır. Böyle bir fikir de Kur'an'ın her asrın insanıyla; her fikri ve ilmi seviyeden insanla gerçekçi zeminde ilişki kuran ve evrenseli kucaklayan bir kitap oluşunu kabullenmek demektir ki asıl Kur'anı anlamak bu olsa gerektir.

Yoksa bilgi edinme vasıtalarımızla ulaşamadığımız bir konu ile alakalı spekülâtif izahlarda ve zorlamalarda bulunmak Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak değildir.

Görünen o ki müfessirler, sonraki nesillere açıklanmadık bir kelime ve tesbit edilmedik bir medlûl bırakmamayı kendilerine görev edinmişlerdir.

Pek ender insana nasip olabilecek engin düşünce ufuklarına uzanan Elmalılı, müteşâbihat konusundaki değerli yorumlarına rağmen yer yer kendi düşüncesiyle çatışan yorumlarda da bulunabilmektedir.

Başka hiçbir misal vermesek bile Ali İmran'ın başındaki el-Hurufu'l-l-mukatta'dan ^{الم} in ^{إله الإهوالمحى القيوم} olduğu yolundaki yorumu bile onun az da olsa geleneksel çizginin bu yöndeki şartlandırmasından kendini koruyamadığını göstermeğe yeter. Üstelik Elmalılı kıraat imamlarının eda ile alakalı farklı okuyuşlarını mesned alarak böyle bir yoruma varmıştır.

4- Metnin (nazmın) güzelliği ve eşsizliği ile ilgili açıklamalara fazla yer verilmesi ve Elmalıhının tutumu:

Dördüncü olarak bir noktayı daha zikretmek gerekir ki o da, müfessirlerin Kur'ân metninin eşsizliği ve güzelliği ile ilgili izah ve yorumlar yapma; ayetler ve sureler arasında tenasüb arama çabalarıdır. Müfessirler bu konuda bazan zorlamalara ve pek ikna edici olmayan yakıştırmalara düşmekten uzak olmamışlardır.

Elmalıhının da bu konudaki geleneği devam ettirdiğini rahatça söyleyebiliriz.

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki Kur'ân'ın insan için ne ifade ettiği konusundaki ötedenberi süregelen yaygın yanlış bir kanaatin sonucu olarak yukarıda kaydetmeğe çalıştığımız, bize göre hatalı veya gereksiz denebilecek yorumlar ortaya çıkmıştır.

B- Kuranı Tefsir Kaynağı Olarak Kullanmada Hatalar ve Elmalılı

Elmalılı Kur'ân'ı tefsir kaynaklarının başında zikrederek Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etmekte, başka bir ifadeyle Kur'ân'ı bir bütün olarak değerlendirmektedir.

Bu konuya ne kadar önem verdiğini onun muhkem ve müteşâbihle ilgili olarak serdettiği şu metodik tespitlerinde görüyoruz. Elmalılı şöyle diyor:

“Bütün âyâtı Kur’ân’da da bu muhkemat esastır. Hem bunların herbiri ayrı ayrı olarak “ümmühatı kütüb” değil, nizamı tevhid ile mecmuu birden ümmülkitabdır. Her ayeti muhkeme, diğer ayeti muhkeme ile mukayese edilmek şartıyla manaları hükümleri yakinen tayin olunur.

Herbiri nefsinde muhkem olmakla beraber yekdiğerine nazaran itlak-u takyid, umum-u husus, takrir-u tefsir, istisna veya tahsis veya nesih gibi nisebi müayyene ile bir alakai muhkemeleri de vardır.

Bunun için sureti umumiyede muhkematın kuvvetlerinde, haysiyeti ihkamlarında derecatı mahsusa da vardır ki bunlar, zahir, nass, müfesser, manayı hassıyla muhkem olmak üzere dört mertebe üzere-dirler. Muhkematın bu nizamı vahdetle mukayeseleri de ilmi Kur’ân’ın usuli muhkemesindedir.

Bunu nazarı dikkate almayan, muhkematın mecmuunu bir ümm olarak mülahaza etmeyen veya edemeyenler, tabiri aharle istikrarı tam yapmadan fehmi istidlal ve kıyasa kalkışanlar ilmi muhkeme eremezler, hata ederler, işte ayetin bir kısmı böyle ümmülkitab muhkemat, bunların mukabilinde diğer bir kısmı da müteşâbihattır.”¹¹

Tefsiri baştan sona incelendiğinde gerek Kur’ânî kavramların açıklanmasında gerek kelimelerin Kur’ân’daki manalarının tesbitinde gerekse daha büyük Kur’ân birimlerinin birbirleriyle irtibatlarının kurulmasında onun, Kur’ân’ı bir bütün olarak gördüğünü, tefsir ve yorumlarını bu esas çerçevesinde yaptığını söylememiz gerekir.

Bu konuda misal vermeğe gerek görmüyoruz. Çünkü Kur’ân,ı kaynak olarak çok sık bir biçimde kullanmaktadır. Belki de denebilir ki Hak Dini Kur’ân Dili, Şenkitî’nin “Advau’l-Beyan fi İdahi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân”ı hariç Fatiha-Nas türü tefsirler arasında Kur’ânı bir bütün olarak değerlendirenlerin başında gelir.

Fakat bu tür tefsirlerde Kur’an konu konu açıklanmadığı için zaman zaman Kur’ânı bir bütün olarak ele almak müfessirler için oldukça zor olmuş, hatta bu konuda en fazla hassasiyet gösteren eş-Şenkitî bile irtibatlı olabilecek bütün ayetleri, bütün Kur’an birimlerini bir ayetin veya ayet grubunun tefsirinde yanyana getirememiştir. Dolayısıyla Kur’ânı baştan sona ayet ayet tefsir etmenin bizatihi kendinden kaynaklanan elverişsiz bir durum vardır.

11 A.g.e., II, 1036.

Bu tarz tefsirlerde her ayet, hatta her ayetin muayyen bir bölümü çoğu zaman müstakil olarak ele alınıp tefsir edildiği için, her ifadenin adeta bağımsız bir hüküm bildirdiği düşünölmüş ve ifadelerin sevk edildiği ayet çerçevesindeki açıklayıcı, kayıtlayıcı, tahsis edici ve belirleyici unsurlar gözardı edilmiştir.

Elmalılıda da bu tutumu görmek mümkün.

Mesela لا إكراه في الدين (Bakara 256) ayetiyle وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين لله (Bakara 193) ayeti arasında bir çelişki olduğunun düşünölebileceğini dile getirerek bu iki ayetin birbirini nesh veya tahsis edebileceğini ileri sürmüş; hatta ayette sözü edilen müşriklere din hürriyetinin verilmemesinin özellikle لا إكراه في الدين hükmünün tatbikini temin için olduğunu söyleyebilmiştir.¹²

Herşeyden önce her iki ayetin hedeflediği noktalar aynı değildir. Biri din çerçevesi içinde veya dine girme konusunda zorlama yektur fikrini işliyor, diğeri ise siyasî ve dini ayrılık dolayısıyla birbirleriyle anlaşamayıp savaş durumuna giren iki topluluk arasındaki durumdan bahsediyor.

Bütün bunlar bir yana aynı ayetin ikinci bölümünde savaştan vazgeçtikleri takdirde artık o müşriklere karşı savaşın sürdürölmemesi gerektiği konusuna işaret vardır. Bu durumda ayetin kendi bütönlüğü içinde anlaşılmamış olması söz konusudur.

Elmalılı bu iki ayet arasındaki sözde çelişki üzerine müfessirlerin çeşitli yorum, yakıştırma ve zorlamalarını tefsirine uzun uzun dercöt-meyi de ihmal etmemiştir.¹³

Elmalılı zaman zaman da olsa yine önceki müfessirlerin düştükleri siyak-sıbak çerçevesini gözardı ediş yanlışına düşmekten kendini alamamıştır.

Mesela o, هدى للناس ifadesiyle ilgili açıklamaları sırasında هدى للمتقين ifadesini de hatırlatarak hidayetini, "hem maksuda ulaştırma" hem de "doğruyu gösterme" manalarının bu iki ifadede ortaya çıktığını anlatmakta. Sonra "ittika"nın hem lügat manası üzerinde durmakta hem de Kur'an'ın diğeri pasajlarında geçtiği ortamlardaki değişik manalarını incelemektedir. Elmalılı, konuyla ilgili ayetleri serdederek ittikanın, Kur'an'da haşyet, iman, tevbe, taat, terk-i masiyet, ihlas manalarında kullanıldığından bahsetmektedir.

12 A.g.e., II, 865.

13 A.g.e., II, 865-868.

Gerçekten bu tutumuyla onun, Kur'ân kavramlarının yine Kur'ân bütünlüğü içinde anlaşılması gerektiği prensibini tathibî olarak gözettiğini görüyoruz. Fakat daha sonra Kur'ân'ın bütünlüğünü gözetme prensibine karşı gösterilen bu itinalı tutum Kur'ân'ın daha küçük birimlerinden olan siyak-sibak çerçevesine gösterilmiyor. O, Kur'anın bütün insanlara hidayet bahsettiği temel prensibinin *هدى للمتقين* ifadeyle zedelenir gibi olduğunu varsayarak buradaki "müttakîn" tabirini, dalalette olup hakka yatkın, küllî şüpheden uzak, fitrat-ı selimeye ve hevânın güdümünde olmayan akla sahip kimseler olarak anlamalıyız demektedir.¹⁴ Oysaki o, ayetlerin tertibinin tevkifi olduğunu her fırsatta vurgulamakta ve değil ardarda gelen ayetler arasında, surenin başka bölümlerindeki ayetlerin birbirleri arasında çeşitli açılardan tenasüb aramaktadır. Fakat nedense o, *الذين يؤمنون بالغيب* ile başlayan ve çeşitli özellikleri sayılan kimselerin müttaki olduklarını hesaba katmaz. Onun bu tutumu, yine geleneksel tefsirdeki her Kur'ân birimini ayrı ayrı ele alan atomcu tefsir anlayışının sürdürülmesinden başka birşey değildir.

Elmalılı yine pek az da olsa Kur'ânı bir bütün olarak değerlendirememeye durumuna düşmüştür.

Mesela *ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم* ayetini açıklarken sadece Mutaffifin Suresindeki *كلا بل ان على قلوبهم* ayetini zikrediyor ve yorumunu yaparken buradaki ifadeyi kayıtlayan diğer ayetlerden yardım almıyor. Dolayısıyla "cebr" fikrine cevap vermekte tabii olarak güçlük çekiyor.¹⁵ Oysa Kur'anın diğer pasajlarında kalplerin niçin mühürlenmediği daha açık bir şekilde anlatılıyor.¹⁶

III. ELMALILININ RİVAYETLERLE İLGİLİ TUTUMU

Elmalılı'nın gerek Peygamber gerekse sahabe ve tabiinden gelen rivayetlere olması gerekenden fazla yer verdiğini ve onlara Kur'ân tefsirindeki gerçek değerlerinin üstünde önem atfettiğini söyleyebiliriz.

Tefsirini baştan sona bu gözle gözden geçirenler bunu kolaylıkla görebilirler. En azından rivayetlerin hacim itibariyle tefsirinin bünyesinde işgal ettiği yer bile bu kanaati edinmeğe yeter.

14 A.g.e., I, 169-170.

15 A.g.e., I, 214-217.

16 Bkz. Nisâ 155, Gâfir 35, Muhammed 16, Münafikûn 3.

A- Hadisleri Tefsir Kaynağı Olarak Kullanış Tarzı

Elmahlının özellikle ahkâm ayetlerini tefsir ederken Hz. Peygamberin ilgili konudaki söz ve davranışlarını yeri geldikçe kullandığını görmekteyiz.¹⁷ Ayrıca onun sünnetin Kur'anı neshedebileceğine kâil olduğunu da söylemeliyiz.¹⁸

Öte yandan bazı ayetlerin tefsiri sadedinde açıklama getirdiğini düşündüğü hadislere tenkide tabi tutmadan herhangi bir titizliğe gerek duymadan yer vermektedir.¹⁹ Ancak pozitif bilimlerin varlığı kesin sonuçlarla bağdaşmayan hadislere tefsirinde pek yer vermediğini görmekteyiz.

Nitekim Peygamber (as.)'den Ebu Zerr el-Gıfari'nin rivayet ettiği güneşin doğuşu ve batışıyla ilgili dünyanın kendi eksenini etrafında dönüştüğü gerçeğiyle bağdaşmayan hadisi²⁰ tartışma konusu yapmadığını görüyoruz.²¹

B- Sahabe ve Tabiûn Müfessirlerinden Rivayet Edilen Görüşler Karşısındaki Tutumu

Bilindiği gibi geleneksel tefsirin kaynaklarından biri de sahabe ve tabiûn müfessirlerinden bize ulaşan Kur'an'ın tefsiriyle alakalı haberlerdir.

Tefsirin bu kaynağı hem rivayet hem dirayet tefsirlerinde kullanılagelmiştir. Ancak sahabe ve tabiûnden gelen haberler hele müşahadeye dayanmayan, sonraki nesillerin üzerinde fikir yürütebileceği türden ise, onlar esasen ihtiyat ve temkinle karşılanmalı, dolayısıyla o açıklamalar kesin doğrular olarak alınmamalıdır.

Sahabenin ayetlerin indirildiği şartları yaşamış olmaları, onların bu alanla ilgili beyanlarını nezdimize başvurulması zaruri kaynak derecesine yükseltir. Ancak Kur'an'ın her birimiyle ilgili olarak yaptıkları yorumlar ve açıklamalar, sahabenin bilgi ve düşünce seviyesine, anlayış ve kavrayışına, kısaca aldığı kültüre ve edindiği tecrübelerine dayanmaktadır. Bu bakımdan söz konusu açıklamaların, ifadelerin ma-

17 A.g.e., III, 2094.

18 A.g.e., I, 614.

19 A.g.e., IV, 4192.

20 Taberî, Cami'ul-Beyan, XXIII, 5.

21 Elmahlî, A.g.e. VI, 4030.

larından ziyade medlulleriyle ilgili olanlarını tartışılmaz doğrular olarak almak doğru olmaz. Çünkü bu durumda sahabenin bilgi ve fikir seviyelerine dayalı olarak yaptıkları izahları, Yüce Yaratıcının evrensel mesajıyla özdeşleştirme tehlikesi sözkonusu olabilir. Halbuki yorumlar sınırlı varlıkların sözleridir. Kur'ân ise Mutlak Varlığın sözüdür. Yorumları zaman içinde değerlerini yitirebilir. Ama Kur'ân'a böyle birşey izafe etmek mümkün değildir.

Kur'ân bazı birimleriyle o devrin insanının problemleriyle, o dönem insanının dünyasıyla ilgilenirken bir yönüyle de bütün insanlığı muhatap aldığı için çoğu ifadeleriyle de bütün bir insanlıkla kolay ve anlamlı bir ilişki kurmaktadır.

Bu bakımdan denebilir ki insanlar, ilmi ve fikri alanda daha ileri noktalara ulaştıkça Kur'ân tefsirinin kaynakları da o ölçüde artmakta ve çeşitlilik kazanmaktadır. Çünkü Kur'ân her seviyeden ve her muhitten insanla fikri ve hissi bağ kurma özelliğini sürdürmektedir.

Bu durumda Kur'ân'ı anlarken insanın ürettiği bilgiden yararlanmak en doğru yoldur.

İnsanlığın oluşturduğu bilgi birikimine ulaşılabileceğini önceden bilen Allah tarafından gönderildiği içindir ki Kur'ân, o bilgilerin sahipleriyle de gerçekçi bir zeminde ilişki kurabilmektedir.

Mesela atmosferde meydana gelen tabii hadiselerle ilgili olarak insanlık birçok kanuniyeti keşfetmiş, bu meyanda şimşek, yıldırım ve gök gürültüsü gibi tabiat olaylarındaki geçerli kanunlar da keşfedilmiştir.

Tabiidir ki Kur'ân'ın indirildiği dönemlerde bunların oluşum biçimleri bilinmiyordu. Ama buna rağmen Kur'anın bütün kelime ve terkiplerin medlullerini tesbit etmek, Kur'ân'ı anlamak olarak telakki edildiğinden olsa gerek hakkında bilgi edinme vasıtalarıyla bilgi sahibi olunamayacak konularda da fikir yürütülmüştür.

Nitekim sahabe ve tabiinden nakledilen haberlere baktığımızda gök gürültüsüne melek, şimşeğe meleklerin kamçılarının görüntüsü gibi açıklamalar getirilmiştir.²²

Bu durumda bir müfessir acaba Kur'anı açıklarken bunları mı kaynak olarak almalı, yoksa yeni bilgiler ışığında mı ilgili ayetleri yorumlama cihetine gitmelidir?

²² Taberi, A.g.e. I, 150-153.

Bu konuda Elmalılı'nın tavrını ele almak istiyoruz. O, "ra'd ve berk" gibi kelimelerin tefsiri sadedinde sahabe ve tabiünden gelen haberleri dini açıklamalar olarak sunuyor ve adeta din açısından bu açıklamalardan vazgeçmemizin mümkün olmadığı intibahı uyandırıyor.²³ Sonra elektrik sahasında ilmin vardığı son şevkiye itibariyle elektrikle ilgili say-falarca bilgi veriyor.

Bilahâre bu konuda sahabeden nakledilen açıklamaları ilmen izah ettiği durumla uzlaştırmaya, bağdaştırmaya çalışıyor ve arada bir tezadın olmadığını vurguluyor.

Elmalılı bu tavrıyla hangi konuda beyanda bulunmuş olursa olsunlar sahabe ve tabiün akvalini adeta kıyâmete kadar işlevini sürdü-recek evrensel açıklamalar olarak alıyor ki onun bu tutumunu eleştirmek haksızlık olmasa gerektir.

Böyle bir konuda meselenin dinî izahı ve fenni izahı gibi tabirlerle konuyu ikiye bölmek herhalde uygun bir tasnif olmasa gerek.

R'ad ve berk kelimelerinin melek ve onların nurdan kamçıları olduğu yolundaki açıklamaları dinî yapan nedir? Melek ve nur kavramları mıdır? Yoksa bu görüşlerin sahabe ve tabiün kaynaklı oluşları mıdır onları dinî yapan? Veyahut meleklerin ve eylemlerinin bizim için gayb olmaları mı dinilik tavsifine hak verdiriyor?

Bu konuda anlaşılmaz bir durum vardır. Kaldı ki R'ad Suresinin 13. ayetine baktığımız zaman ra'd kelimesinin medlulünün melek olmadığını kolaylıkla anlaşılır.

Çünkü "melekler Allahtan çekindiklerinden dolayı onu tesbih ederler" diye bir ifadeye atfen ra'd kelimesi gelmektedir. Atif muğayereti gerektirdiği için ra'dın farklı bir varlık sferinde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat şunu itiraf etmeliyiz ki Elmalılı, kesin ilmi verileri, ayetlerin tefsirinde kaynak olarak bol bol kullanmıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki Elmalılı, medresenin yetiştirdiği son değerlerden birisi olarak engin bir birikime sahip, çok yönlü bir âlimdir.

Tefsirde metod olarak köklü bir yenilik getirmemiş, aksine geleneği sürdürmüştür. Bu onun metoddaki bazı yanlışlara düşmesine yol açmıştır.

²³ Elmalılı, A.g.e. I, 253-259.

Çünkü Elmalılı mevcut külliyatı gerçekte olması gereken makama oturtamamış, zaman zaman külliyatın yönlendirme ve şartlandırılmalarından kendini kurtaramamıştır.

Belki de Kur'ân etrafında oluşan yorumların oluşturduğu bilgi yığını içinde değerlendirmeler yaparken bizatihi Kur'ân'ın yorumlanması konusuna gereken ihtimamı gösterememiş ve lüzumlu yoğunluğu sağlayamamıştır. Fakat kendini bu bilgi yığının olumsuz baskısından ve otocritesinden azade hissettiği anlarda Kur'ân'la daha sıcak ve daha canlı bir ilişki içine girmiş ve okuyucuyla da aynı yoğunlukta bütünleşebilmiştir.

İşte bu kabil durumlarda onun gerçek gücünün ve derin vukûfunun hakkını verdiğini görüyoruz. Zaten Elmalılıyı başkalarından ayıran en önemli özelliği, onun, mevcut birikimine dayalı olarak kendi öz yönelişiyle Kur'ân'a bakma fırsatını yakaladığı anlarda yaptığı değerli orijinal yorumlardır.

Elmalılı ashında devamlı gösterebileceği performansını mevzii olarak değil de bütün bir tefsiri boyunca cömertçe gösterebilseydi, öyle zannediyorum ki, bizler ondan çok daha fazla istifade edebilecektik.

Fakat bu özellikleriyle dahi onun tefsiri çoğu konuda aşılması güç izahlarıyla hem ilim aleminde hem de genel okuyucu nezdinde tazeliğini ve değerini korumaktadır.

Tefsiri, Türk okuyucusunun istifade edeceği büyük bir bilgi ve kültür hazinesidir.

Bütün bir İslamî kültürü derin bir vukufla türkçe olarak aktarması bile onu takdir etmek için yeterli bir sebeptir. Kaldı ki çeşitli konulardaki değerli yorum ve yaklaşımlarıyla da Kur'ân araştırmacılarına ışık tutmuştur ve hala ışık tutmaya devam etmektedir.